

*Лілія Снігирьова,
Олена Нестеренко,
м. Київ*

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ БІБЛОТЕК У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Нематеріальна культурна спадщина України (Далі – НКС), будучи найважливішою складовою частиною національної культури, основою національної самосвідомості, сприяє формуванню толерантності, зміцнює духовний зв'язок поколінь і епох, відіграє ключову роль у формуванні нашої культури.

Весь світ сьогодні активно розвиває систему бібліотечного обслуговування населення, розуміючи, що інформаційні ресурси бібліотек мають значення стратегічних ресурсів, що визначають рівень соціально-економічного розвитку та інтелектуальний потенціал будь-якої країни. Тому, відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», головним завданням бібліотек України є «забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки» [1]. У наш час заклади культури, зокрема бібліотеки, реалізують комплекс заходів, спрямованих на забезпечення вільного доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей, що дають уявлення про територію як частину єдиного культурного простору. Актуалізація цих питань сьогодні пов'язана з пріоритетами державної та регіональної культурної політики, серед яких культурна спадщина (матеріальна, нематеріальна), яка є фундаментом культури, її культурним ядром, що визначає культурну ідентичність будь-якої держави. Одним із пріоритетних напрямків краєзнавчої діяльності бібліотек є популяризація локальної історії та залучення читачів до комплексної і достовірної інформації про минуле своєї країни, опанування, збереження, трансляція та розвиток українських традицій і культурних цінностей.

Коли ми говоримо про культурну спадщину, ми зазвичай думаємо про пам'ятники чи колекції об'єктів; рідше ми звертаємо увагу на той факт, що усні традиції, передані нашими предками, включаючи мову, обряди, свята, практики та багато іншого, становлять нематеріальну культурну спадщину, збереження якої необхідне для сприяння міжкультурному діалогу. Питаннями нематеріальної культурної спадщини у межах своєї компетенції ЮНЕСКО займається вже майже 70 років. З метою збору нематеріальної культурної спадщини у 1989 році ЮНЕСКО представила першу Рекомендацію щодо збереження традиційної культури та фольклору, а потім у 2001 році – Загальну декларацію

про культурну різноманітність, аж до прийняття у 2003 році Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини.

Як зазначено у передмові до Конвенції, неоціненна роль нематеріальної культурної спадщини є чинником зближення людей, забезпечення обміну та порозуміння між ними з метою забезпечення поваги до нематеріальної культурної спадщини громад, груп та зацікавлених осіб. Конвенція на міжнародному рівні закріпила право та обов'язок держав-учасниць поважати, зберігати, досліджувати, захищати та популяризувати нематеріальну культурну спадщину, визначила термін «нематеріальна культурна спадщина», цілі та органи Конвенції, функції та методи роботи Міжнародного Комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини, умови та форми надання міжнародної допомоги у цій сфері [19].

Термін «нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини [3].

Термін «нематеріальна культурна спадщина» проявляється у таких галузях::

- a) усних традицій та формах вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини;
- b) виконавському мистецтві;
- c) звичаях, обрядах, святкуваннях;
- d) знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту;
- e) традиційних ремеслах [3].

Науково-дослідні інститути, експертні центри, музеї, архіви, бібліотеки, центри документації та подібні організації відіграють важливу роль у зборі, документуванні, архівуванні та збереженні даних про нематеріальну культурну спадщину, а також у наданні інформації та підвищенні обізнаності про її важливість. Для посилення їхніх функцій щодо підвищення обізнаності про нематеріальну культурну спадщину, цим організаціям рекомендується:

- (a) залучати практиків та носіїв нематеріальної культурної спадщини під час організації виставок, лекцій, семінарів, дебатів та навчання їхній спадщині;
- (b) запровадити та розвинути підходи до представлення презентацій про нематеріальну культурну спадщину як живої спадщини в постійній еволюції;
- (c) зосереджувати увагу на безперервній передачі знань та навичок, які необхідні для охорони нематеріальної культурної спадщини, а не на об'єктах, які з ним пов'язані;
- (d) використовувати, у разі необхідності, інформацію та комунікаційні технології передачі знань та цінностей нематеріальної культурної спадщини;

(е) залучати практиків та носіїв до управління цією спадщиною (ЮНЕСКО, 2014, с. 103-104) [17].

Україна була серед тих країн, які від початку підтримали ініціативу ЮНЕСКО. У 2008-му наша держава приєдналася до Конвенції, ухваливши Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини». Відтоді питання збереження багатства народної культури набуло нового значення. На сьогоднішній день до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України включено 26 елементів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України [7].

Важливим у роботі бібліотек, архівів, музеїв є те, що ці інституції зосереджені на безперервній передачі знань та навичок з нематеріальної культурної спадщини. Колекції формуються зі джерел і документів, які потрібні і поціновувачу НКС, і професійному досліднику.

Наш книжковий простір став все більше нагадувати безкрайній океан, в якому досить просто «потонути» і юному і дорослому читачеві. Одним із пріоритетних напрямків діяльності сучасної бібліотеки, з розвитком комп'ютерних технологій і підключенням бібліотек до мережі Інтернет, є створення бібліографічних покажчиків. Бібліографія є не лише інформаційним путівником, нагальною суспільною потребою, а й важливою частиною інформаційних ресурсів бібліотек. Її завдання полягає в тому, щоб розібратися в науковій цінності книг, вказати читачеві кращу літературу і тим самим допомогти вибрати із загальної маси друкованих видань найбільш потрібні. Якщо коротко, основні завдання бібліографії – інформація, аналіз (оцінка), рекомендація читачам. Головна роль бібліографічної інформації в тому, що вона служить засобом збереження пам'яті про документи, особливо про нематеріальну культурну спадщину, є засобом поширення культурних цінностей і є частиною інформаційних ресурсів.

У листопаді 2019 року ЮНЕСКО опублікувала в Інтернеті інтерактивну бібліографію дослідницьких посилань щодо імплементації Конвенції 2003 р., маючи на меті «сприяти кращому спілкуванню між дослідниками, які працюють у сфері нематеріальної культурної спадщини, та покращити поширення досліджень, пов'язаних з нематеріальною культурною спадщиною, для всіх залучених сторін» [18].

Бібліографічні ресурси ЮНЕСКО та ІКОМОС (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць) пропонують добірку документів та книг, наявних у колекціях з нематеріальної культурної спадщини. Ця добірка не претендує на вичерпну бібліографію наукової літератури щодо збереження нематеріальної культурної спадщини. Про будь-яке посилання на цьому сайті, можна проконсультуватися або сканувати, з урахуванням

законодавства про авторське право. Бібліографія містить понад дві тисячі бібліографічних записів. Зміст цієї бібліографії містить: Вступ; Як використовувати цю бібліографію?; Загальні положення; Африка; Арабські держави; Країни Тихого океану; Європа; Північна Америка; Південна Америка; Показчик країн. Знайти інформацію також можна за ключовими словами, які запропоновані у таблиці цього показника [13].

Типологія	Пов'язані ключові слова
усні традиції та вирази, у т.ч. мова як засіб нематеріальний культурний спадщини	усна традиція ; оригінальні культури
виконавські види мистецтва	танець; музика ; музичні інструменти; народне мистецтво; фольклор; оригінальні культури
суспільні практики, ритуали та святкові заходи	фольклор; мистецтво і традиції; ритуали; сакральне місце
знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	спостереження; ліси; гори; оригінальні культури
традиційна майстерність	Крафт (ремесла); ремісництво

З 2017 по 2020 роки серед Європейських країн здійснювався проєкт «Роль музеїв у збереженні нематеріальної культурної спадщини». У Музейному проєкті досліджувалося різноманітність підходів, взаємодій та практик щодо охорони нематеріальної культурної спадщини музеями, в якому взяли участь: Нідерландський центр нематеріальної спадщини, Голландський центр нематеріальної культурної спадщини, Французький центр нематеріальної культурної спадщини, Швейцарська асоціація музеїв, Італійська музейна асоціація. Аналітичний центр проєкту (IMP) прагнув зібрати всі відповідні публікації, що стосувалися об'єднаних сфер нематеріальної культурної спадщини та музеїв з 2000 до 2020. Бібліографічний список містить 127 записів [12].

На сайті Гонконгської публічної бібліотеки створена платформа нематеріальної культурної спадщини, де зібрана цифрова колекція, електронні книги, газети, виставки; а також знаходиться База даних нематеріальної культурної спадщини Гонконгу. База даних містить 480 елементів для загального доступу, як у китайській версії так і з рефератами англійською мовою. Веб-сайт інтерактивний, і пошук можна здійснювати як за популярністю, ключовим словом, назвою, так і за датою публікації, роком видання, від найдавнішого до найновішого, є фото і відео [16].

Одним із завдань, яке взяла на себе Національна бібліотека Шрі-Ланки, – створення колекції про нематеріальну культурну спадщину. Ця колекція містить велику кількість книг на цю тему, велику колекцію рукописів сингальського фольклору, народних пісень, народних казок, легенд, звичаїв та обрядів, ритуалів, божеств, демонів тощо [15].

На сайті Німецької національна бібліотека розміщено Каталог джерел бібліотеки про нематеріальну спадщину Німеччини, в якому зберігається 88 документів. Кожна книга містить бібліографічний опис, відсканований титульний аркуш та зміст видання, посилання на електронні ресурси про елемент НКС (історія виникнення, допоміжні матеріали, фото, відео) [14].

В Україні досвід укладання бібліографічних покажчиків про нематеріальну культурну спадщину теж існує.

Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв розробила електронний ресурс, у рамках проекту «Скарби нації» (2014–2019) [10], де за допомогою сучасних комп'ютерних технологій зберігається інформація про деякі елементи нематеріальної культурної спадщини з Національного переліку НКС України.

На веб-сайті Наукової бібліотеки Київського університету культури і мистецтва (КНУКіМ) з 2015 р. розміщено Інтегрований електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Нематеріальна культурна спадщина України», де зберігається інформація у окремих вкладках про 4 елемента: «Петриківський розпис», «Косівська мальована кераміка», «Козацькі пісні Дніпропетровщини», «Кролевецькі ткані рушники». Вкладки мають ідентичну організаційну будову і складаються із п'яти розділів: Довідкова інформація про історію, особливості та унікальність елемента; Сучасні носії елемента (містить короткі довідки про сучасних майстрів); Бібліографія видань (дисертації та автореферати, книжкові видання, каталоги та альбоми робіт майстрів, путівники по музеях) та бібліографія статей (загальні питання, персоналії, вебліографія) по кожному елементу. Є посилання на законодавче забезпечення охорони культурної спадщини [10].

У 2018 році працівниками Наукової бібліотеки КНУКіМ до 5-річчя внесення «Петриківського розпису» до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, підготовлено бібліографічний покажчик «Петриківський розпис». У покажчику представлено публікації та електронні ресурси, присвячені петриківському розпису та його майстрам за 1930–2018 рр., всього 541 опис. Покажчик складається зі вступних статей, основного розділу, довідково-допоміжного апарату. Основний розділ складається з чотирьох підрозділів. У першому представлені книги, альбоми, каталоги та комплекти листівок, у другому – наукові та публіцистичні статі зі збірок наукових праць, часописів та газет про петриківський розпис. Третій підрозділ містить

публікації про персоналії народних майстрів; четверний підрозділ – інформаційні ресурси Всесвітньої мережі Інтернет [9].

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека видала бібліографічний покажчик «Фольклорно-етнографічні традиції Миколаївщини» (2018), в якому систематизовано фольклор Миколаївщини. Покажчик містить бібліографічні описи видань з фольклору Півдня України: записи фольклорних текстів, художніх творів з фольклорними сюжетами, досліджень з історії фольклористики, всього 250 бібліографічних описів. Бібліографічний опис за потребою супроводжується анотаціями. Покажчик складається з текстової і бібліографічної частини. Матеріали систематизовані за розділами: «Фольклористично-народознавчі дослідження краю», «Фольклорні скарби Південного Прибужжя» [11].

У 2020 році Державною бібліотекою України для юнацтва було створено бібліографічний покажчик «Нематеріальна культурна спадщина України». Вип. 1, який містить 316 джерел. Покажчик вміщує описи книг, статей з періодичних та продовжуваних видань, енциклопедій, словників та електронних ресурсів. Матеріал згруповано у 8 розділах, кожен із яких має вступний текст. Допоміжним апаратом слугує іменний покажчик. З електронною версією видання можна ознайомитись на сайті бібліотеки [8].

Рівненська бібліотека для молоді у 2021 році випустила веббіографічний дайджест «Кулінарна спадщина Рівненщини». Дайджест містить статті з інтернет-ресурсів про кулінарні традиції, фото, гастрономічну карту області, кулінарні фестивалі, проекти, гастроальманахи, які проходять на Рівненщині. Видання складається з 5 розділів (Традиційні страви та кулінарна спадщина Рівненщини, Мацик – страва, що єднає покоління, Дослідження автентичних кулінарних страв Рівненщини, Кулінарний каталог із самобутніми стравами Рівненщини, Гастрономічні проекти та кулінарні фестивалі на Рівненщині) та іменного покажчика [4].

Автори статті не мали на меті охопити діяльність всіх бібліотек, архівів, музеїв та їх бібліографічні покажчики, але зробивши короткий огляд закордонних та українських сайтів цих закладів, побачили, що вони мають різні бібліографічні колекції, різні підходи до збереження інформації про нематеріальну культурну спадщину, але об'єднані спільною місією – зробити свої колекції (інформаційні ресурси) доступними для цільових користувачів (громадськості та академічної спільноти).

Національна історична бібліотека України (Далі – НІБУ) сьогодні – це одна з найбільших бібліотек України, яка сконцентрувала значний обсяг гуманітарних знань і серйозний інтелектуальний потенціал (близько 800 тисяч одиниць зберігання). Унікальність Бібліотеки полягає в тому, що вона – єдина в державі спеціалізована бібліотека історичного

профілю. Бібліотека є всеукраїнським депозитарієм історичної та історико-краєзнавчої літератури [6, с. 7]. Вивчення історії і культури України, знайомство з народними звичаями, святами, ремеслами, виховання поваги до історії і традицій – одне з основних напрямків роботи Національної історичної бібліотеки України. Фонд НІБУ є таким, що слугує, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створює необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечує спадкоємність національної ідентичності [2, с. 125]. У фондах бібліотеки накопичений багатий матеріал з нематеріальної культурної спадщини, здатний задовольнити потреби, пов'язані з навчальною та науковою діяльністю.

Виходячи з вимог часу, Національна історична бібліотека України бачить свою задачу у створенні цілісної системи забезпечення читачів інформацією з нематеріальної культурної спадщини, що містить: максимальне накопичення і систематизацію ресурсів з НКС як основного джерела знань про традиції, звичаї, фольклор, практики, традиційні уявлення про всесвіт; забезпечення доступу всіх категорій населення до широкого потоку знань з НКС, створення для цього комфортних умов; підвищення якісного рівня інформації як основи знань, її оперативності, достовірності, адресності, різноманітності форм.

З метою вирішення поставлених задач була розроблена «Концепція зі збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини у рамках етнокультурологічного проєкту «Нематеріальна культурна спадщина: від покоління до покоління» Національної історичної бібліотеки України на 2021-2023 рр.

Концепція передбачає підвищення ефективності існуючих і створення нових, адекватних сучасному розвитку суспільства, умов збереження і розвитку нематеріальної культурної спадщини за допомогою бібліотечних ресурсів. Сучасні інформаційні технології роблять можливим для більшої частини читачів доступ до віртуальних копій видань з нематеріальної культурної спадщини.

Цілі концепції:

- збереження історичної літературної спадщини і культури народу та популяризація фондів бібліотеки;

- розробки електронного ресурсу про елементи нематеріальної культурної спадщини.

Фонди бібліотеки дозволяють створити:

- електронний інформаційно-бібліографічний ресурс на веб-сайті бібліотеки;

- розробити електронний довідник (бібліографічний покажчик) нематеріальної культурної спадщини України з фондів бібліотеки;

- популяризувати нематеріальну культурну спадщину за допомогою виставок, презентацій творів мистецтва народних майстрів тощо;

- інформаційну підтримку науковцям, викладачам, студентам, поціновувачам нематеріальної культурної спадщини.

Реалізація концепції дозволить створити умови для збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України, а саме:

- розширити міжнародну та національну співпраці в галузі збереження нематеріальної культурної спадщини;

- забезпечити доступність та обізнаність населення про нематеріальну культурну спадщину;

- підвищити ефективність, якість спектру послуг в сфері культурно-дозвілєвої діяльності для всіх соціальних груп населення, в тому числі для осіб з обмеженими фізичними можливостями:

- формування толерантного ставлення до носіїв НКС.

Враховуючи наявність швидкісного інтернету, потужних мобільних гаджетів, нових веб-технологій – актуальним стає формат подачі інформації, який був би зручним для сучасних читачів. Бібліотека повинна виступити основним зберігачем інформаційних ресурсів з НКС, стати навігатором у безмежному масиві інформації та популяризувати свої фонди.

З цією метою було розроблено проєкт електронної бази даних в АБІС ІРБІС з нематеріальної культурної спадщини, її структуру та зміст.

Ми цілком усвідомлюємо той факт, що читачів у бібліотеці буде менше, а під час пандемії відвідування бібліотек взагалі тимчасово припиняється. Тому потрібно робити все можливе для того, щоб читач не витрачав час на «технічні», якщо можна так сказати, походи в бібліотеку. А міг дистанційно на сайті подивитися базу даних з НКС нашої бібліотеки, вибрати і замовити книги. Головне – створити комфортну обстановку для читача, зробити все можливе для більш зручної організації та використання його часу.

Тема виявлення, збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини актуальна і має постійний попит у користувачів нашої бібліотеки, які звертаються із запитом в електронній, письмовій та усній формі, на що отримують відповідні бібліографічні довідки. Адже «бібліографічна інформація є основою будь-якого наукового дослідження, на її базі створюють усі види інформаційних видань: реферативні, аналітичні. оглядові» [5, с. 303].

Отже, бібліотека – є установою культури, яка сприяє створенню, збереженню та відтворенню культурних цінностей протягом всього цивілізаційного розвитку.

Національна історична бібліотека України як інститут збереження історичного, культурного та мовного різноманіття залишається вірною своїй головній історичній місії по виявленню, збереженню культурної документальної спадщини, його ретрансляції майбутнім поколінням через забезпечення доступу до інформаційних ресурсів на принципах об'єднання традицій і досягнень сучасної цивілізації.

Нематеріальна культурна спадщина є дієвим засобом профілактики і подолання негативних соціальних явищ в молодіжному середовищі, формування патріотичних, громадянських якостей особистості, виховання духовності, стабілізації і гармонізації сімейних і суспільних відносин. За її допомоги вирішуються такі серйозні проблеми, як відновлення і розвиток соціального і економічного потенціалу сільських територій, організація зайнятості населення, адаптація людей з обмеженими можливостями тощо.

Описані вище проекти демонструють, що спроби зберегти нематеріальну культурну спадщину має довгу історію, а бібліотеки відігравали, і, безперечно, будуть продовжувати відігравати роль у збереженні матеріальної та нематеріальної культурної спадщини.

Промоніторівши сайти бібліотек, дійшли висновку, що тема НКС недостатньо висвітлена та систематизована на електронних ресурсах бібліотек. Пропонуємо бібліотекам виокремити у краєзнавчій роботі самостійний напрямок нематеріальна культурна спадщина, напрацьовувати та створювати власні бази інформаційних ресурсів нематеріальної культурної спадщини України.

Віртуалізація культури вимагає на державному рівні створити єдину цифрову платформу (електронну бібліотеку) нематеріальної культурної спадщини України. На цій платформі повинні зберігатися фото, відео, аудіо, результати філологічних досліджень і різноманітні довідкові матеріали – бібліографії, словники, довідники, спеціальні енциклопедії, тобто та допоміжна інформація, без якої не буде успішної роботи зі збереження нематеріальної культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> –
Дата звернення: 08.09.2021.
2. Гранчак Т. Ю. Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій // Національна та історична пам'ять.

Політика пам'яті у культурному просторі: зб. наук. праць . – Вип. 8. – Київ : ДЛ НВЦ Пріоритети, 2013. – 296.

3. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/content/konvenciya-yunesko-pro-ohoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchini.html> – Дата звернення: 08.09.2021.
4. Кулінарна спадщина Рівненщини : вебліографічний дайджест / Рівнен. обл. б-ка для молоді; уклад. Т. Устиненко; ред. С. Патрикей. – Рівне, 2021. – 40 с. URL: <https://ru.calameo.com/books/003955003527af2ea4c46> – Дата звернення: 08.09.2021.
5. Кушнаренко Н. М. Наукова обробка документів: підручник / Н. М. Кушнаренко, В. К. Удалова. – 4-те вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2006. – 334 с.
6. Національна історична бібліотека України : путівник / М-во культури України, Національна історична бібліотека України ; підгот. С. І. Смілянець ; ред.: В. Д. Навроцька, І. В. Чеховська, К. Г. Русановський ; відп. за вип. А. В. Скорохватава. – Київ : Вініченко, 2012. – 36 с. : фот.
7. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf> – Дата звернення: 08.09.2021.
8. Нематеріальна культурна спадщина України. Вип. 1 : бібліогр. покажч. / [уклад. : С. Бадрук [та ін.] ; ред. : В. Кучерява, Н. Лінкевич] ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ : [Б. в.], 2020. – 103 с.
9. Петриківський розпис : бібліогр. покажч. / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, наук. б-ка ; уклад.: Г. О. Стешенко, О. О. Скаченко. – Київ, 2018. – 77 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/0052879115ddef39adfe0> – Дата звернення: 08.09.2021.
10. Скарби нації [Електронний ресурс] : лонгрід / підгот. Олена Скаченко ; технічна підтримка Євгена Дорошенка ; Наук. б-ка Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Електрон. текст. і граф. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://skarbi-natsiyi.tilda.ws>, вільний. – Назва з титул. екрана. – Дата публ.: 10.04.2017. – Створено на сервісі Tilda. – Укр. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/> – Дата звернення 08.09.2021.
11. Фольклорно-етнографічні традиції Миколаївщини: бібліогр. покажч. / уклад. Г. Русанова; ред.: Л. Голубенко, Н. Моїсєєва; Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка. – Миколаїв, 2018. – 40 с. URL: <https://ru.calameo.com/books/003114899ab32a5e932c2> – Дата звернення: 08.09.2021.
12. Bibliography. The Intangible Cultural Heritage and Museums Project . URL: <https://www.ichandmuseums.eu/en/bibliography> – Дата звернення: 08.09.2021.

13. **Conservation of Intangible Heritage : a bibliography. – By ICOMOS Documentation Centre. – July 2018. 285 p.** URL:
https://www.icomos.org/images/Doc_centre/BIBLIOGRAPHIES/Biblio_intangible_heritage_2018-FINAL.pdf – Дата звернення: 08.09.2021.
14. Deutschen National bibliothek URL:
<https://portal.dnb.de/opac/showFullRecord?currentResultId=%22immaterielles%22+and+%22Kulturerbe%22%26any¤tPosition=0> – Дата звернення: 15.09.2021.
15. Intangible cultural heritage collection Sri Lanka URL: <http://www.natlib.lk/collections/ich.php>
– Дата звернення: 08.09.2021.
16. Hong Kong Intangible Cultural Heritage Datadase. URL:
<http://www.hkichdb.gov.hk/en/index.html> – Дата звернення: 08.09.2021.
17. Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda. Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda By Maria Bonn, Lori Kendall and Jerome McDonough July 2017. P. 11-12. URL:
<https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/97228/PICH.WhitePaper.pdf> – Дата звернення: 08.09.2021.
18. UNESCO and ICOMOS Bibliographical resources on intangible heritage URL:
<https://www.icomos.org/en/the-researcher-s-corner/thematic-bibliographies/43619-nouvelle-bibliographie-conservation-du-patrimoine-immateriel-> – Дата звернення: 08.09.2021.
19. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. URL:
<https://ich.unesco.org/en/convention> – Дата звернення: 08.09.2021.